

ATELIER
POPULAIRE

DE CERTEAU, MICHEL

Preuzimanje riječi

Umnoštvu interpretacija 'događaja 68.', od onih revizionističkih do onih koji ih na različite načine afirmiraju, prilično nepoznati spisi Michela de Certeaua, pisani upravo u vrijeme odvijanja samih događaja, a sakupljeni i objavljeni posmrtno tek 1994. godine pod naslovom 'Preuzimanje riječi', ne smještaju se samo u ovu drugu kategoriju interpretacija, nego predstavljaju jedan od njihovih najoriginalnijih tumačenja. De Certeau događaje analizira kao 'simboličnu revoluciju', kao osvajanje govornice s koje se obraćamo javnosti u pokušaju da se oblikuju nova javna mjesta. On čitav događaj kvalificira kao 'simboličnu revoluciju' koja istodobno ima svoju vlastitu strukturu i cilj, ali joj nedostaje jedan korak da postane radikalna, materijalna intervencija u stvarnost. De Certeau smatra da je taj proboj radničkih i studentskih riječi, od kojih se ne očekuje da pričaju nego da slušaju, temeljni razlog zaboravljanja tih događaja, neprestanog umanjivanja njihove važnosti i, na kraju krajeva, želje da ih se izbriše iz službene povijesti. Bitka za memoriju i radikalno političku interpretaciju tih događaja još se uvijek vodi, što dokazuje nastupni govor novog francuskog predsjednika. Naime, on je kao jednu od ključnih točaka svog mandata istaknuo 'potpunu likvidaciju nasljeđa 68.' Nakon toga možemo se samo upitati: je li 'naivna nostalgija' za politikom šezdesetih doista bezopasna?

Michel de Certeau rođen je 1925, a umro 1986 godine. Iako je bio svećenik i član Družbe Isusove, jedan je od glavnih sudionika strukturalističke znanstvene revolucije. Blizak je Lacanov i Foucaultov suradnik, a svoj znanstveni rad je posvetio istraživanju povijesti, mistike i gesti svakodnevnog života.

Leonardo Kovačević

DE CERTEAU, MICHEL

Preuzimanje riječi

Jedna simbolična revolucija

K olovoske kiše kao da su ugasile svibanjska zgarista koja su uostalom već prepuštena službi gradske čistoće. Očišćene su ulice, a potom i zidovi ispražnjenog Pariza. Ta operacija čišćenja isto tako pogađa pamćenje u kojem se brišu sjećanja. Velika ljetna tišina prešla je preko riječi i manifestacija proljećara kao što val pere plažu. Opet se vraća 'red' za koji je *Jučerašnji odmor* (naslov-program jednog njemačkog filma) mislio da ga može odagnati i koji se tada činio ili jasno prihvaćenim ili je postao nepodnošljiv. Opet se nalazimo u situaciji da ono *poslije* iznova započinje ono *prije*.

Nemogući zaborav

Činjenica da su otpaci jedne nepotpune revolucije bačeni u kantu za smeće ipak ne znači da je ona zaboravljena. Nešto od nje ostaje uhvaćeno u nama, nešto čega se ne možemo tako lako riješiti. Taj je događaj neodvojiv od opcija koje su za njega *stvorile mjesto*; on je to mjesto, uspostavljeno često iznenađujućim izborima koji su preinačili običajne podjele grupa, stranaka i zajednica, slijedeći neočekivani rascjep. Preobražena je (recimo to tako, za trenutak, pod bilo koju cijenu) jedna nova topografija u službi tog mjesta koje je uskrslu poput nekog otoka na karti s dobro utvrđenim ideološkim, političkim ili religijskim međama.

Može li se 'očistiti' ta prošlost koja je i *naša* prošlost? Je li ona bila tek san ili smo iznova zapali u nesvjesno kojim smo bili privučeni posljednjeg svibnja? Gdje je fikcija? Gdje je stvarnost? Odnos između 'tih događaja' i 'poretka' podrazumijeva odnos koji mi imamo prema samima sebi, kolektivno i individualno. Dopustiti da se nešto dogodi znači izvršiti selekciju, iznova napraviti neki izbor, ali potajno; to znači iznijeti sud, ali bez procesa; to znači odcijepiti našu povijest da bismo prihvatili kako je ovdje istina, a ondje iluzija. Ne, ne možemo naknadno prihvatiti slijepo pojednostavljenje neke podjele koja bi svako značenje zadržala na jednoj strani zemlje, a nas na drugoj. Moramo se vratiti na tu 'stvar' koja je iskrsnula i shvatiti čemu nas je ono iznenadno naučilo o samima sebi, odnosno, što smo od tada postali.

Obilna literatura posvećena toj temi odgovara na nužnost da se pozicioniramo u odnosu na taj događaj. Ona svjedoči o vrlo divergentnim pristupima i suprotstavljenim tumačenjima, no ona u svakom slučaju

01 *Épistémon, Te ideje koje su uzdržmale Francusku (Nanterre, studeni 1967 – lipanj 1968)*, Pariz, Fayard, 1968. Autor posuđuje svoj pseudonim iz Rabelaisovog *Pantagruela* iz kojeg je zadržao jedan citat u epigrafu (drugi je izvučen iz Erazmova *Pohvale ludosti*). *Épistémon* je zapravo bio Didier Anzieu, učenik na École normale supérieure (Ulm), profesor filozofije na fakultetu humanističkih znanosti u Nanterreu, poznat i cijenjen zbog svojih brojnih radova o psihologiji grupe i adolescenata kao i o psihoanalizi.

samim time predstavlja jedan bogat i nekoherentan dosje za novu raspravu o onomu što jesmo i o sredstvima za analizu kojima raspolažemo. Posvuda se javlja zabrinutost, makar se ona očitovala u krajnje kategoričnim tvrdnjama čim se više ne zadovoljavamo nizanjem činjenica ili dokumenata: što, na kraju krajeva, znamo o društvu i o tihim dogovorima na kojima počivaju jezični ugovori? I što znači razumjeti ga? Kao što kaže mudri Epistémon: 's kojim pojmovima trebamo misliti taj revolt?'⁰¹ Nešto se potihom pomaknulo, nešto što onemogućuje mentalno oruđe izrađeno za funkciju stabilnosti. Instrumenti su isto tako dio onoga što se pomaknulo. Oni upućuju na nešto što je ostalo *nepromišljeno*, nešto što je posljednjeg svibnja istodobno razotkrilo i osporilo: vrijednosti koje su smatrane očiglednima; društvene razmjene čiji je napredak bio dovoljan da se proglase uspjelima; dobra, čije je posjedovanje predstavljalo sreću.

Jedna ideja čovjeka nastanjivala je beskrajn aparat koji je organizirao društvo. To tajno pravilo koje je implicitno bilo prepoznato ili prihvaćeno stajalo je u sjeni odakle je determiniralo poredak. Od Andréa Glucksmanna do Raymonda Arona, od Claudea Leforta do *Épistémona*, svaki od ovih autora koji razmišljaju o tim događajima na svoj način preuzima ono što je nekada napisao Lenjin: 'Ono po čemu su važne svake krize jest to da one očituju ono što je do tada bilo skriveno...'. No, ono što se danas očituje kao prikriveno, nije neka *sila* jača od političkih ili ideoloških moći (proletarijat, u marksističkoj perspektivi), nego skup bitnih načela uspostavljenog poretka koji se mogu *osporiti*. Gdje možemo pronaći razloge koji opravdavaju temelj tog poretka da bi se on obnovio? Ili obrnuto, kojim referencijama zamijeniti taj temelj kojima bi uspostavili neki novi poredak? '*U ime čega?*', nekada se pitao Pierre Emmanuel. Proboj onog nepromišljenog opasan je za svakog 'specijalistu' kao i za čitavu naciju. Opstojnost stabla dolazi u pitanje ako su mu korijeni dotrajali.

Dakle, više nije dovoljno *reći* da se mora vratiti ono što je nekada bilo 'evidentno' i da društveni život postaje nemoguć u onom trenutku kada su njegove osnove podložne kritici. Nije dovoljno djelovati *kao* da se ništa nije dogodilo, kao da ništa nismo *vidjeli*, kako bismo zaštitili zemlju, jedan sustav konvencija koji je postao krhak (jer se o njemu može raspravljati) i kojemu nedostaje drugih izvora (koji mogu podržati ili zamijeniti

uzdrmani poredak). Taj otvor koji je izazvalo propitivanje nekog društva u samome sebi nije dovoljno zatvoriti masovnom i normalnom reakcijom koja samo odbija prazninu, odbijajući pitanje koje još nema odgovora i ubrzo zamjenjujući zahtjev za nekom pravednijom podjelom dobara sa zahtjevom za restauracijom ili za prvim društvenim odnosima koje je izazvala kriza.

Radilo se o tome da se redefinira određeni društveni *kôd* u okviru jednog razdoblja u kojem je polako nastajala distorzija između racionalizacije društva i sustava vrijednosti koji je nadahnjivao taj rad u 19. stoljeću, ali koji mu je sad nametnut. S onu stranu uvijek nepredvidljivog praga (jer je uvijek povezan sa slučajnostima), slična se distorzija više ne može podnijeti. To ne znači da je taj sustav zamjenjiv, a još manje da je on zamijenjen. Možda je on toliko vezan uz neku civilizaciju da neće preživjeti to preispitivanje. Možda i zemlja, prisuđena da se redefinira neće snaći snagu za to? U svakom slučaju, to što se nalazimo pred tim nedavnim 'događajima' koji nas tjeraju na preispitivanje nas samih i otvaraju nam neizvjesnu budućnost, ne znači da možemo govoriti o izvršenoj revoluciji (a tko to može?). No, možda je to simptom globalnog problema, možda je riječ o karakteristikama jednog društva na putu prema tehničkoj racionalizaciji unutar kojeg su napetosti tim teže što ono u sebi sadrži prastare tradicije, a njegov odnos s vlastitom prošlošću nije dovoljno odlučno osvijetljen.

Riječ je dakle o *simboličnoj* revoluciji, kako zbog toga što ona *označuje* više nego što izvršava, tako i zbog činjenice da ona osporava (društvene i povijesne) *odnose* kako bi ih učinila autentičnima. I 'simbol' je isto tako znak koji prožima čitav pokret, kako u njegov praksi tako i u njegovoj teoriji. Govor je od početka do kraja odigrao presudnu ulogu, od govora Daniela Cohn-Bendita do govora generala de Gaullea. Zaustavljam se pred tom neobičnom činjenicom (to je pitanje pristupa) smatrajući je temeljnom i ujedno pokretačem čitave strukturacije naše kulture (to je jedna mogućnost).

Simbolično djelovanje

Svibanjska se revolucija nije očitovala u neprijateljstvu susretom s omraženim osobama ili uništenju instrumenata i proizvoda rada. Ni profesori niti šefovi nisu bili izravno ugroženi, a neka vrsta poštovanja poštedila je strojeve i laboratorije (istini za volju, više u tvornicama nego na fakultetima): radnici su noćili u

tvornicama kako bi osigurali dobro funkcioniranje njihova posla tijekom štrajka; studenti su imali službu za održavanje reda.

Osim onih koje je neizbježno za sobom povukao nered, gubitci su više bili tragovi žrtvi koje su nužne za *izražavanje* zahtjeva. Tako se povijest svibnja i lipnja pisala uz pomoć automobila, preokrećući ili preuzimajući autonomiju stroja koji je istodobno u posjedu i koji je posesivan, predstavljajući time simbolički vokabular jednog ljudskog ponašanja.

Usprkos poduzetim izvanrednim upozorenjima kako bi ih se izbjeglo, mrtvih je bilo; bio je potreban povratak poretka i esencije da bi se početkom lipnja iznenadno otkrila brojka ubijenih (koja se smatrala 'normalnom') i da bi jedan časopis po svršetku praznika na naslovnici stavio ovaj halucinantan naslov: 'Predviđa se 10 000 mrtvih...'. Svibanjski su se prosvjednici borili protiv crnih Marsijanaca s kacigama, poplavom znakova moći na ulicama, dok je, obrnuto, nasilje policije bilo manje izazvano studentima, pa čak i onim 'pobješnjelim', koliko njihovom bojom i prije svega crvenom zastavom (do te mjere da se ta reakcija proširila na sve što je bilo crveno!) ili crnim plakatima na kojima su konačno bile vidljivo označene prijetnje za čije se užasne slike pažljivo brinula antikomunistička formacija. Je li tu riječ o borbi sjena u kojoj je svatko progonio svoje fantome? Ne, nego o borbi koja se nije shvaćala doslovno. Riječ je o duhovnom ratu, ako baš hoćete, o ritualnoj borbi (zbog čega ona nije ništa manje stvarna) – prije nego što je iskorišten u političke, društvene ili naprosto u individualne svrhe – revolt se suprotstavljao sustavu, on je 'manifestirao' znakove suprotne drugim znakovima. Revolt se naposljetku smatrao *vjerodostojnošću* nekog društvenog govora. Već samim time, on je bio simbolička akcija.

Revolt je bio ta simbolična akcija i u svojoj topografiji koja je obnavljala klasičnu geografiju štrajkova i nemira. Sorbonna i skretanje prema Lijevoj Obali, povorka prema Denfert-Rochereauu, Trijumfalna vrata, Odeon, Burza ('hram profita', pisalo je na plakatima), hodočašćenje do Billancourta itd. - da ne govorimo o onima koji nisu uspjeli otići do ORTF-a (Ured za emitiranje Francuske televizije, po Alainu Geismaru 'mjesto simbolične moći'): ima mnogo tih gesti koje ciljaju na učinak govora. Te su geste bile subverzivne jer su u okviru nacionalnog jezika one preuzele *suprotan smisao* zna-

269

ATELIER
POPULAIRE

DE CERTEAU, MICHEL
Preuzimanje riječi

UP&UNDERGROUND
Proljeće 2008.

kova njegove artikulacije: mjesto njegova znanja prešlo je u ruke njegovih 'objekata'; sveta sprega koja je pre-mašila zatvorenost sveučilištaraca i radnika; 'blasfemija' koja je desakralizirala određeni patriotizam; teatar (a svako društva ima njegovu strukturu) koji je promatra-če preobrazio u aktere, a predstavu u kolektivno stvaranje; festival vatre (koji se uvijek povezivao s radošću neobuzdane potrošnje) slavio se baš ondje gdje su pro-računi odmjeravali razmjenu s njegovom monetarnom težinom; itd. Manifestacije su stvorile mrežu simbola preuzimajući znakove jednog društva kako bi im izvr-nuli smisao. Takav ustroj jednog vokabulara nije djelovao, nego je predstavljao jednu 'kvalitativnu' promjenu.

Ni barikade, kao znakovi među ostalim znakovima, nisu se procjenjivale po svojoj vojnoj učinkovitosti. One su zasigurno imale političku ulogu u onoj mjeri u kojoj su natjerale ogroman državni aparat u tjesnac opasne alternative gdje on može kapitulirati pred tim zaštitnim bedemom napravljenim od kamena ili u onom smislu da su pretvorile 'pobješnjele' u nevine mučenike – to su dva načina da se izgubi obraz. No, u dubljem smislu, barikade su transformirale strah od žandarmerije u jednu kolektivnu akciju; one su vlasti pokvarile raspoloženje; barikade su paralizirajući atomizam pretvorile u radosno iskustvo zajedničke kreativne transgresije; one su rasčarale društvene organizacije otkrivajući u njima krhkost ondje gdje se mislilo da stoji snaga, i ponovno vraćajući mogućnost moći ondje gdje je vladao osjećaj nemoći.

Revolucija govora

Između tisuću citata, dva preciznije govore o prirodni te neobične 'revolucije', a oba su izvađena iz važnog spisa koji je sastavio Phillippe Labro. Na pitanje jednog novinara, mlada vozačica dizala u Samaritaineu je odgovorila: 'Ne znam što da kažem, ja nemam kulture' dok je njezin prijatelj, mladi štrajkaš prekida: 'Nemoj to govoriti. Sa znanjem je gotovo. *Kultura se danas sastoji u govoru.*' Jacques Sauvageot pak dodaje: 'Svi su se željeli izraziti, preuzeti stvari u ruke. To je socijalizam.'

Je li govor zaista redefinirao kulturu? 'Preuzeti riječ' i 'preuzeti stvari u svoje ruke' - radi li se tu o isto-značnici? Zbivanja posljednjeg lipnja su pokazala da tome nije tako. No, problem je malo teži: govor koji priziva kulturnu mutaciju ili socijalizam izbio je u području ne-znanja ili kod onih koje se smatralo neodgovorni-

ma. Ono što se više nije izricalo u tekstu postajalo je margina. Nesudjelovanje u aparatima koji bi trebali zajamčiti društvenu komunikaciju preuzelo je oblik izvanjskosti. Oспорavajuće preispitivanje koje je ciljalo na tu javnu instituciju jezika i razotkrivalo krhkost njezinih temelja, završilo je samo kao *blizina* jezika.

Govor koji je postao 'simbolično mjesto', označuje prostor stvoren distancom koja odvaja predstavnike i njihova predstavljanja, članove jednog društva i načine njihova udruživanja. On je istodobno bitan i ništavan, jer nagovještava široko otvaranje razmjene i prazninu, neslaganje, čak i ondje gdje se aparati moraju izjasniti onomu što pokušavaju izraziti. Govor izlazi iz tih struktura, ali kako bi ukazao na njihov *nedostatak*, odnosno na prijanjanje i sudjelovanje podčinjenih u tim strukturama.

Poput osvješčivanja, preuzimanje riječi ne označava djelatnu okupaciju ili zauzimanje moći. Govor upućuje na rad ukazujući na nedostatak. Govor je simbolično djelovanje u najizvršnijem smislu, otkrivajući zadatak koji danas zanima cjelinu našeg sustava. Smatrati govor po samomu sebi djelatnim značilo bi da ga smatramo nekom stvari i da nekom vrstom magije pokušavamo povezati neke sile s riječima, riječi zamijeniti radom. Iz svega toga zaključiti da je govor beznačajan, značilo bi izgubiti smisao, zamijeniti sustav odnosa mehanizmom i konačno pretpostaviti da društvo može funkcionirati bez čovjeka.

Neka razmišljanja koja slijede nastala su iz uvjerenja da 'revolucionarni' govor posljednjeg svibnja kao simbolična djelatnost otvara jedan jezični proces i priziva opću reviziju našeg kulturnog sustava. Priznajem da pitanje koje mi je postavljalo iskustvo povjesničara, putnika i kršćanina, isto tako otkrivam u pokretu koji je pomaknuo temelje zemlje. Rasvijetliti ga za mene je bilo pitanje nužnosti. I to prije svega ne zbog drugih, nego zbog potrebe za istinitošću. Solidaran s onim što je označavao i čemu me je naučio toliko fundamentalan 'govor', nisam mogao misliti ni povjerovati da ga se može otjerati u egzil, na rubove zemlje; istodobno zatočen u samome sebi i zatvoren, njegova bi odsutnost predala društvo smrti. Rascjep između nesvodljivosti svijesti i objektivnosti društvenih institucija istodobno mi se činio kao prokazana i neprihvatljiva činjenica, odnosno, kao problem prisutan u mišljenju i djelovanju. Na izazov koji je posljednjeg svibnja precizirao datosti

nelegitimirane situacije, danas odgovara oklada koju trebamo dobiti.

Preuzeti riječ

Posljednjeg smo svibnja zauzeli govor kao što je 1789. zauzeta Bastilla. Tvrđava koja je zauzeta bilo je znanje pridržano opskrbljivačima kulture i namijenjeno održavanju integracije ili zatvaranju studenata i radnika u sustav koji im određuje kako trebaju funkcionirati. Od zauzimanja Bastille do zauzimanja Sorbonne, između ta dva simbola postoji jedna esencijalna razlika koju obilježava događaj 13. svibnja 1968.: tog je dana bio oslobođen zatočeni govor.

Tako se potvrđuje divlje, novo i neotklonjivo pravo koje je postalo istovjetno s pravom da se bude čovjek, a ne više klijent predan potrošnji ili neki korisni instrument anonimne organizacije društva. To je pravo, na primjer, upravljalo reakcijama skupova uvijek spremnih na obranu čim bi se činilo da im se u nekoj raspravi prijeti: 'Ovdje svatko ima pravo govoriti'. No, to je pravo bilo prepoznato samo onome tko je govorio u vlastito ime, jer je skup odbijao čuti nekoga tko se identificirao s nekom funkcijom ili je intervenirao u ime neke grupe skrivene iza riječi jednog od svojih članova: govoriti ne znači biti 'zagovornik' neke prinudne snage, neke 'neutralne' i 'objektivne' istine ili uvjerenja koje dolazi od negdje drugdje.

Neka je vrsta praznika (a koje oslobođenje nije praznik?) iznutra preobrazila te dane krize i nasilja – praznika povezanog, ali ne i poistovjećenog s opasnim igrama barikada ili s psihodramom jedne kolektivne katarze. Nešto nam se dogodilo. Nešto se u nama pokrenulo. Nešto za što ne znamo odakle je izronilo, a što istodobno ispunjava ulice i tvornice, kružeći među nama, postajući dijelom nas, ali tako da prekida prigušeni šum naših samoća, glasova koje nikada nismo slušali i koji su nas sad promijenili. Barem tako osjećamo. Stvoreno je nešto do sada nečuveno: postavili smo se u poziciju da govorimo. Činilo se da je to bio prvi put. Odasvud se pojavljuju dragocjenosti, uspavana ili šutljiva iskustva koja nikada nisu bila izrečena. Dok se ovjereni diskursi utišavaju i 'vlasti' postaju tihe, jednog bujnog jutra bude se zamrznute egzistencije. Nakon što je iza sebe ostavio metalne šasije auta i raskinuo s usamljeničkim čarima pred televizijom u kući, s prekinutom cirkulacijom, odsječenošću od masovnih medija, iznenada se u razru-

šenom i divljem Parizu pojavio neosumnjičeni život, začuđen da se našao pred opranim licem svojih pročelja.

Naravno da preuzimanje riječi ima oblik odbijanja. To preuzimanje označava protest. Kao što ćemo vidjeti, njegova se krhkost sastoji u tome da se izražava samo osporavajući, da svjedoči tek u negativnom smislu. Možda je to isto tako njegova veličina. No, u stvarnosti, preuzimanje riječi znači kazati: 'Ja nisam neka stvar.' Nasilje je gesta onoga koji odbija svaku identifikaciju: 'Ja postojim'. Ako dakle onaj tko želi govoriti niječe norme u ime kojih ga se želi cenzurirati ili institucije koje žele iskoristiti neku snagu koja je očigledno odvojena od svake pripadnosti, on itekako želi nešto afirmirati. Čin autonomije puno prije prethodi upisivanju autonomije u program određenih zahtjeva sveučilištaraca ili sindikalaca. Otuda potječe skandal da se taj zahtjev zamjenjuje reformističkim mjerama koje pripadaju nekog drugom poretku. Otuda isto tako potječe prezir prema onima koji 'ne govore', nego samo izražavaju svoj strah (u obliku pathosa odobravanja ili prepirke), svoje političke ciljeve (u obliku retorike 'u službi nečega' ili 'realizma') ili moći (pažljivo čekajući na svoj trenutak).

Preuzeto iz *La prise de parole et autres écrits politiques*, Editions du Seuil, Pariz, 1994.

Preveo s francuskog Leonardo Kovačević

272